

Pavlovits Tamás:
Bevezető
Négyszáz éve született Blaise Pascal

2023-ban ünnepeltük Blaise Pascal születésének négyszázadik évfordulóját. Európában számos helyen szerveztek konferenciákat e jeles évforduló megünneplésére, amelyek lehetőséget adtak a francia gondolkodó életműve értelmezésének elmélyítésére. Az évforduló alkalmával a katolikus egyház is fontosnak tartotta újraértékelni Pascalhoz fűződő viszonyát. Ferenc pápa egy hosszú apostoli levélben foglalkozott Pascal életével és életművével, amelyben felhívta a figyelmet annak értékeire.¹ Pascal viszonya a katolikus egyházhoz azóta tisztázatlan, hogy *Vidéki levelek* című műve nem sokkal a megjelenése után egyházi indexre került, amit Pascal nehéz érzésekkel vett tudomásul.² Ezt a helyzetet igyekezett tisztázni a pápai levél Pascal gondolkodásának elismerésével és méltatásával. 2023. december 15-én a budapesti HUN-REN kutatóközpont Filozófia Intézete szintén otthont adott egy konferenciának, amely a neves évfordulót ünnepelte. A konferencia középpontjában Pascalnak egy kevésbé ismert, de annál jelentősebb rövid írása állt, amelynek címe: *Három beszéd az előkelők állapotáról*. A *Különbség* jelen száma e szöveg fordításával és a konferencián elhangzott előadások tanulmány-változatával állít emléket Pascal életművének. A *Három beszéd az előkelők állapotáról* című rövid írás sajnálatos módon kimaradt az 1999-ben az Orisis kiadónál megjelent kötetből, amely Pascal rövid írásait és leveleit közölte.³ Ezt a hiányosságot igyekszünk pótolni azzal, hogy jelen számunkban új fordításban adjuk közre.⁴

¹ Ferenc pápa *Az ember nagysága és nyomorúsága* kezdetű apostoli levele. Ford. Diós István, Budapest, Szent István Társulat, 2023.

² „Ha a leveleimet elítélték is Rómában, mindaz, amit én bennük elítéltem, elítéltetnek az égben.” (Laf. 916, Br. 920) – írja Pascal a *Gondolatokban*. (A Bunschvicg [Br.] számozás megfelel a *Gondolatok* magyar kiadásának: Pascal: *Gondolatok*. Ford. Pödör László, Budapest, Gondolat, 1978).

³ Blaise Pascal: *Írások a szerelem szenvedélyéről, a geometriai gondolkodásról és a szerelemről*. Ford. Pavlovits Tamás és Tímár Andrea, Budapest, Osiris, 1999.

⁴ A *Három beszéd* Csabai Tamás fordításában olvasható magyarul, de a kötet, amely tartalmazza, ma már nehezen hozzáférhető. Lásd: Blaise Pascal: *A korai keresztények összevetése a mai keresztényekkel*. Ford. Bede-Fazekas Enikő, Csabai Tamás, Reisinger János, Aeternitas, Felsőörs, 2005, 53-66.

A *Három beszéd az előkelők állapotáról* című írás Pascal halála után nyolc évvel, 1670-ben jelent meg Pierre Nicole: *De l'éducation d'un prince* (Egy herceg neveléséről)⁵ című művében. Pierre Nicole, aki Pascal barátja és munkatársa volt, a 17. század egyik legjelentősebb janzenista teológusának számított. Pascal együtt dolgozott Pierre Nicole-lal és Antoine Arnauld-val a *Vidéki leveleken*, a janzenista teológiai és polemikus irodalom e remekművén, amely élesen kritizálta és nevetségessé tette a korabeli jezsuita morálteológiai nézeteket. Nicole Pascal halála után tagja volt annak a szerkesztőbizottságnak, amely a *Gondolatok* kiadását gondozta, és amely eredményeként 1670-ben megjelent az első, ún. Port-Royal kiadás *Pascal úr gondolatai a vallásról és néhány más témáról* címmel.⁶ Ugyanabban az évben Nicole sajtó alá rendezte azokat a saját írásait is, amelyek egy herceg nevelésével kapcsolatosak. A bevezetőben azt írja, hogy az előkelők Isten választottjai, Istentől rendelt feladatot töltenek be az államban, és helyzetüknél fogva Isten könyörületének éppúgy eszközei lehetnek mint haragjának. Az előkelőkre ezért nagy felelősség hárul, és ez indokolja, hogy nevelésük során nagyfokú körültekintéssel kell eljárunk.⁷ Nicole saját írásai közé beemelte Pascal három, addig kiadatlan beszédét, amelyek szintén a született nemesek állapotával foglalkoznak nevelő célzattal. A beszédek elé írt bevezetője fontos információkat tartalmaz a szöveg keletkezési körülményeiről. Nicole elmondja, hogy a kiadás nem Pascal kézírata alapján készült, ugyanis e beszédeket Pascal szóban adta elő, és valaki, aki jelen volt elhangzásukkor, emlékezetből írta le azokat hét-nyolc évvel később. Ez a személy minden bizonnyal maga Nicole volt. A szöveg keletkezését vagy legalábbis a beszédek elhangzását Jean Mesnard 1660-1661 környékére teszi.⁸ Pascal életművében ez az utolsó alkotói korszak,⁹ ekkor már megszületett a *Gondolatok* töredékeinek jelentős része.

A keletkezési körülmények megértéséhez tudni kell, hogy a janzenisták komoly pedagógiai munkát végeztek. A Port-Royal des Champs kolostorában iskolát működtettek, ahol az apácák és a Port-Royal „remetái” gyerekeket tanítottak. A kolostortól nem messze, Vaumurier-ben volt Luynes hercegének a kastélya. A herceg elkötelezett janzenista lévén minden lehetséges módon támogatta a Port-Royalt. Sokszor nála rejtőztek el a hatóságok elől a janzenista teológusok, akik viszonzásképpen részt vállaltak a herceg fiának, a későbbi Chevreuse hercegének a nevelésében. Feltehetően Port-Royalbeli tartózkodása során Pascal

⁵ Pierre Nicole: *De l'éducation d'un prince*, Paris, Charles Savreux, 1670.

⁶ *Pensées de M. Pascal sur la religion et sur quelques autres sujets, qui ont été trouvées après sa mort parmi ses papiers* (1670)

⁷ Nicole: *De l'éducation d'un prince*, 1-2.

⁸ Lásd: Jean Mesnard bevezetését a *Három beszédhez*. Blaise Pascal: *Œuvres complètes* IV. Éd. Jean Mesnard. Paris, Desclée de Brouwer, 1992, 1013-1027.

⁹ Lásd erről: Pavlovits Tamás: *Blaise Pascal*. Budapest, Szent István Társulat, 2024, 266-273.

segített Nicole-nak a kilenc- vagy tízéves fiú nevelésében. Ekkor hangozhattak el a beszédek. A bevezetőben Nicole megjegyzi, mennyire fontosnak tartotta Pascal maga is a hercegek nevelését, sokat gondolkodott ennek helyes módjáról, és éppen ezért azt feltételezte, hogy Pascal feljegyzéseket is készített erről. Ezért lepte meg, hogy Pascal hátrahagyott iratai között semmi ilyesmit nem találtak. Felmerül ugyanakkor a kérdés: ha Nicole hét-nyolc évvel elhangzásuk után írta le a beszédeket, akkor mennyire tekinthető hitelesnek a közreadott szöveg. Jean Mesnard feltételezi, hogy nem csupán emlékezetből írta le Nicole, hanem vagy Pascal vagy a saját jegyzeteire támaszkodhatott a szöveg megfogalmazása során. Jean Mesnard aprólékosan mérlegeli az érveket e hipotézis mellett és ellene annak megítélése érdekében, mennyire hiteles a fennmaradt szöveg. Megfigyelhető például, hogy Pascal viszonya az előkelők állapotának értékeléséhez határozottan különbözik Nicole-étól. A szövegből kiderül, hogy Pascal nem tekintette Isten választottjainak a hercegeket és előkelőket, hiszen az első beszéd bevezető metaforája szerint ezt a véletlen, nem pedig Isten művének tartotta. Ez esetben tehát Nicole saját meggyőződésével ellentétben megtartotta Pascal véleményét, azaz híven rekonstruálta a gondolatmenetet. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a *Gondolatok* Port-Royal-féle első kiadása, amely a szerkesztők közül leginkább Nicole keze nyomát őrzi magán, jelentősen megváltoztatta Pascal eredeti szövegeit sokszor kihúzza gondolatokat, átírva a terminológiát, vagy akár önkényesen kiegészítve a töredékeket. Ez pedig határozott ellenérv a szöveg megbízhatóságával szemben. Jean Mesnard végül, meggyőző módon, arra a következtetésre jut, hogy ha volt is pascali kézírata a három beszédnek, akkor az úgy viszonyulhat a Nicole által ránk hagyományozott szöveghez, ahogy a *Gondolatok* pascali kézíratai viszonyulnak a Port-Royal kiadás szövegéhez.¹⁰ Azaz nem tekinthető teljes mértékben pontosnak a *Három beszéd* szövege, de mégsem kell elveszítenünk a bizalmunkat Pascal szerzőségével szemben.

A viszonylagos filológiai megbízhatatlansága ellenére a szövegen határozottan átüt Pascal gondolkodói stílusa. A kezdő metafora megvilágító erejű arra nézve, hogyan értelmezi Pascal a társadalmi hierarchiát, azaz a társadalmi berendezkedés rendjét. Egy embert tévedésből királlyá tesznek egy országban, mert összetévesztik az eltűnt királyukkal. Ezt a metaforát Pascal alaposan kiaknázza annak érdekében, hogy világossá tegye, miként kell gondolkodnunk a születési előjogokról és a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyünkről, valamint, hogy meghatározza, miként kell élni ezekkel a kiváltságos helyzetekkel, azaz milyen normákhoz kell igazítanunk a viselkedésünket. Minden születési kiváltság a véletlen műve, de kulcsszerepet játszik a társadalmi béke biztosításában. Éppen ezért nem szabad esszenciális értékkel felruházni a születési

---

¹⁰ Jean Mesnard: *Id. mű*, 1021.

előkelőséget, miközben fontos intézményes szerepet tölt be a társadalomban. A szöveg e metaforával elsősorban egy ifjú herceggel igyekszik megértetni, hogyan tekintsen önmagára és miként feleljen meg társadalmi szerepének. Ezen keresztül kifejezi Pascal társadalomfilozófiai és etikai gondolkodását is. Az egyik első olyan szövegről van szó, amelyben megfogalmazódik az emberek közötti természetes egyenlőség eszméje, amelyhez minden embernek hűnek kell lennie, aki igazságosan akar élni és cselekedni. Eközben a társadalmi különbségeknek és egyenlőtlenségeknek is megvan a maguk szerepe a társadalmi berendezkedésben és a társadalom olajozott működésében. A *Három beszéd* nemcsak összhangban van a *Gondolatok* legfontosabb politika- és morálfilozófiai töredékeivel, hanem olykor túl is mutat rajtuk.

A *Különbség* jelen számában megjelent tanulmányok hazai szakértők kommentárjait tartalmazzák a *Három beszéd*hez és a hozzá kapcsolódó pascali gondolatokhoz. Schmal Dániel a *Három beszéd*ben az egyén és a társadalom viszonyát vizsgálja, Boros Gábor a pascali szív és ész fogalmai felől, és az érzelemelmélet kontextusában közelít a szöveghez, Prancz Zoltán a szövegben felmerülő bibliai motívumokat hasonlítja össze a *Gondolatok* bibliahermeneutikai részeivel, Olay Csaba a szórakozás felől közelít Pascalhoz és az egzisztenciális elemeket vizsgálja gondolkodásában, végül pedig Pavlovits Tamás az igazságosság problémáját elemzi a *Három beszéd*ben. A tematikus blokk szerkesztője köszönetet mond a HUN-REN kutatóközpont Filozófia Intézetének a konferencia megszervezésért. A *Különbség* jelen számának létrehozását az SZTE BTK Filozófia Tanszéke mellett az OTKA-NKFI K 147141-es kutatási projektje támogatta.